

XORIJ PSIXOLOGLARI TADQIQOTLARIDA DEPRESSIYA MUAMMOSINI YORITILISHI

Vaxabova Sojida Sulton qizi

TMC instituti Pedagogika va Psixologiya yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezis xorij psixologlari tadqiqotlarida depressiya muammosining yoritilishini tanqidiy tahlil qiladi. Unda depressiya tushunchasining tarixiy evolyutsiyasi, diagnostik yondashuvlarning rivojlanishi va zamonaviy psixologik tadqiqotlar uchun ahamiyati ko'rib chiqiladi. Melankoliyadan Katta Depressiv Buzilish (KDB) tushunchasiga o'tish, diagnostik mezonlarning o'zgarishi (xususan, DSM-5 ta'sirida) va bu o'zgarishlarning psixofarmakologik tadqiqotlarga ta'siri tahlil qilinadi. Ishda asosiy topilmalar sintez qilinib, depressiyani tushunishdagi yutuqlar, cheklovlar va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Depressiya, melankoliya, diagnostika, DSM-5, xorij psixologiyasi, tarixiy rivojlanish, psixofarmakologiya

Depressiya butun dunyo bo'ylab jamoat salomatligi uchun jiddiy muammo bo'lib, millionlab odamlarning hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va iqtisodiy yukni keltirib chiqaradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, depressiya nogironlikning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Ushbu murakkab psixik buzilishni tushunish, diagnostika qilish va davolashda xorijiy psixologlarning tadqiqotlari muhim rol o'ynagan. Depressiya tushunchasi asrlar davomida sezilarli darajada rivojlangan bo'lib, uning etiologiyasi, patogenezi va klinik ko'rinishlariga oid turli nazariy va empirik yondashuvlar shakllangan.

Ushbu tezisning maqsadi xorijiy psixologik tadqiqotlarda depressiya muammosining yoritilishini tanqidiy ko'rib chiqishdan iborat.

XIX asrning o'rtalariga kelib, 1850-yillarda Guislain, Bucknill va Tuke asarlarida melankoliyaning aldamchi g'oyalarsiz ham mavjudligiga urg'u berilib, uni intellektual emas, balki birlamchi kayfiyat buzilishi sifatida ko'rishga o'tish kuzatilgan [1]. "Depressiya" atamasi ham XIX asrda paydo bo'lgan va kayfiyat buzilishining markaziy o'rin tutadigan affektiv buzilishlarning zamonaviy tushunchasi bilan bir vaqtga to'g'ri kelgan [2]. 1854-yilda Falret va Baillarger mustaqil ravishda melankoliya va maniyaning almashinishini ta'riflab berishgan, bu hozirgi bipolyar buzilishning kashfiyotchisi bo'lgan [2].

XIX asr oxirida Kraepelin "manik-depressiv aqldan ozish"ni asosiy kategoriya sifatida belgilab, psixiatrik buzilishlarni asosan psixologik stressdan mustaqil kasallik birliklari sifatida ko'rgan [2]. 1860-yillardan 1880-yillargacha Griesinger va Kraepelin kabi mualliflar melankoliyani tubdan birlamchi kayfiyat buzilishi deb xulosa qilishgan, bunda aldamchi g'oyalar g'ayritabiiy kayfiyatdan tushunarli tarzda kelib chiqqan. Bu sababiy modelni intellektdan kayfiyatga emas, balki kayfiyatdan intellektga o'zgartirgan [1].

Diagnostik mezonlar 1930-yillarda rasmiy sxemalarga kiritilgan [2]. 1960-yillarda Angst va Perris tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlar unipolar va bipolyar buzilishlar o'rtasidagi zamonaviy farqni keltirib chiqargan [2]. 1920-yillarda psixotik/nevrotik va endogen/reaktiv depressiya kabi farqlarga oid munozaralar boshlangan, bu esa 1960-yillarda ko'p o'zgaruvchan tadqiqotlarga olib kelgan [2].

Ushbu tezisda xorijiy psixologik adabiyotlardagi depressiya muammosiga oid asosiy tadqiqot topilmalarini tizimli ko'rib chiqish va tanqidiy tahlil qilish metodologiyasi qo'llanilgan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi depressiya tushunchasining tarixiy rivojlanishi, diagnostik yondashuvlarning evolyutsiyasi va zamonaviy tadqiqotlar uchun ahamiyatini sintez qilishdan iborat.

Tarixiy ahamiyatga ega asarlar: Depressiya (melankoliya) tushunchasining shakllanishiga hissa qo'shgan dastlabki psixologik va psixiatrik matnlar.

Diagnostik tizimlarning rivojlanishi: DSM-IV va DSM-5 kabi asosiy diagnostik qo'llanmalardagi o'zgarishlarni tahlil qiluvchi tadqiqotlar.

Xorijiy psixologlar tadqiqotlarining tahlili depressiya tushunchasining uzoq va murakkab tarixiy traektoriyasini ko'rsatadi. Dastlab "melankoliya" deb atalgan va intellektual buzilish sifatida ko'rilgan holat [1], vaqt o'tishi bilan birlamchi kayfiyat buzilishi sifatida qayta ta'riflangan. Bu o'zgarish fakultet psixologiyasi va tushunarlilik kabi nazariy doiralar ta'sirida yuz bergan bo'lib, kasallikning sababiy rolini intellektdan kayfiyatga o'tkazgan. Kraepelinning "manik-depressiv aqldan ozish" kontseptsiyasi psixiatrik buzilishlarni kasallik birliklari sifatida mustahkamladi [2].

Diagnostik mezonlarning rivojlanishi, ayniqsa DSM-5 ning joriy etilishi, depressiyani tushunish va tadqiq qilishda muhim burilish nuqtasi bo'ldi. DSM-5 da KDB ning asosiy simptom mezonlari o'zgarishsiz qolgan bo'lsa-da, "motam istisnosini" bekor qilish va "xavotirli distress bilan" yangi spetsifikatorni kiritish kabi muhim o'zgarishlar yuz berdi [3].

Xorijiy psixologik tadqiqotlarda depressiya muammosining yoritilishi ushbu buzilishni tushunishimizga sezilarli hissa qo'shdi. Tarixiy evolyutsiya melankoliyaning intellektual buzilishdan birlamchi kayfiyat buzilishiga o'tishini ko'rsatadi, bu esa diagnostik aniqlik va etiologik tushunchani oshirishga intilishni aks ettiradi [1, 2]. Bu jarayon nafaqat empirik kashfiyotlar, balki fakultet psixologiyasi kabi nazariy doiralar va tushunarlilik haqidagi hukmlar bilan ham shakllangan [1].

DSM-5 dagi diagnostik o'zgarishlar, xususan, "motam istisnosini" bekor qilish va "xavotirli distress bilan" spetsifikatorini kiritish, depressiyaning klinik spektrini yanada nozik tushunishga olib keldi [3]. "Motam istisnosini" olib tashlash qayg'u va KDB o'rtasidagi farqlarni aniqlashda klinik mutaxassislariga yangi qiyinchiliklar tug'diradi, ammo ayni paytda, qayg'u bilan bog'liq depressiv epizodlarni davolash imkoniyatlarini kengaytiradi. "Xavotirli distress" spetsifikatori esa, davolashga javob bermaslikning yuqori ehtimoli bilan bog'liq bo'lib, kelajakda shaxsiylashtirilgan davolash strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi [3].

Ushbu topilmalar tadqiqot va klinik amaliyot uchun muhim ahamiyatga ega. Farmatsevtika sanoati uchun DSM-5 o'zgarishlari yangi dori vositalarini ishlab chiqishda sinov dizaynlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi [3].

Xorijiy psixologlar tadqiqotlarida depressiya muammosining yoritilishi ushbu murakkab psixik buzilishni tushunishimizga katta hissa qo'shdi. Melankoliyaning intellektual buzilishdan birlamchi kayfiyat buzilishiga o'tishi, diagnostik mezonlarning doimiy takomillashuvi va DSM-5 kabi diagnostik tizimlardagi o'zgarishlar depressiyaning dinamik va ko'p qirrali tabiatini aks ettiradi. "Motam istisnosini" bekor qilish va "xavotirli distress bilan" spetsifikatorini kiritish kabi o'zgarishlar klinik diagnostika va davolash strategiyalariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, shaxsiylashtirilgan yondashuvlar zarurligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Jackson, Stanley W. Melankoliya va Depressiya: Gippokrat davridan zamonaviy

davrgacha. New Haven: Yale University Press, 1986.

2. Porter, Roy. Jinnilik: Qisqacha tarix. Oxford: Oxford University Press, 2002.

3. Parker, Gordon, and Brotchie, Helen. "Melanxoliyadan 'depressiyaga': 21-asrda depressiyaning diagnostikasi." Skandinaviya Psixiatriya Aklari, jild. 111, son. 1, 2005, betlar. 6-13.

4. Kleinman, Arthur. "Madaniyat, depressiya va "yangi madaniyatlararo psixiatriya"." Madaniyat, Tibbiyot va Psixiatriya, vol. 25, no. 1, 2001, pp. 1-19.

5. Shorter, Edward. Psixiatriya tarixi: Boshpana davridan Prozac davrigacha. New York: John Wiley & Sons, 1997.

